JELENA BOČORIŠVILI

HLAVA MÉHO OTCE

DOKOŘÁN

JELENA BOČORIŠVILI

HLAVA MÉHO OTCE

ČTYŘI STENOGRAFICKÉ ROMÁNY

Jelena Bočorišvili
HLAVA MÉHO OTCE
Čtyři stenografické romány

© 2018 by Elena Botchorichvili
Translation © Libor Dvořák 2008, 2018
Illustrations © Michal Puhač, 2018

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce
Hlava mého otce, *Opera*, *Sověti* druhé vydání v českém jazyce,
Faina aneb Příběh klavíru třetí vydání v českém jazyce
(v Dokořán druhé) (první elektronické).
Z ruského originálu přeložil Libor Dvořák.
Odpovědná redaktorka Klára Soukupová.
Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.
Vydalo v roce 2018 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,
Holečkova 9, Praha 5,
dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,
jako svoji 981. publikaci (295. elektronická).

ISBN 978-80-7363-925-9

OBSAH

Hlava mého otce 7

Opera 55

Sověti 93

Faina aneb Příběh klavíru 145

HLAVA MÉHO OTCE

Dopis Frederikovi

15. prosince 2009

Hlava mého otce se nalézá na vysokém kopci v Čačubetském okrese, kraj Gori. Tam dřív stával náš dům, který postavil můj otec, já mu přitom pomáhal a oba jsme u toho nadávali a proklínali ty očíslované trámy, které léta mokly a zase usychaly pod širým nebem ve vesnici Tapla, která už neexistuje. Otec rozebral svůj rodný dům při mořském břehu na jednotlivé trámy a ty popsal a očísloval inkoustovou tužkou. Tohle tedy uměl – psát! Pak sám řídil náklaďák nahoru do hor, protože řidič najednou vykřikl, že nevidí konec cesty, kde je, ten konec cesty, kam ta cesta vede? – vyskočil z kabiny ven a dál šel pěšky. Cesta se drala přímo do nebe, na samý vrcholek hory.

„Naposledy jsem náklaďák řídil v obleženém Leningradě," vyprávěl otec. „Motor mi chcípal na každém mostě. Počítals někdy, kolik je v Leningradě mostů?"

Otec věděl, že stavět domy neumí, a od samého počátku si chtěl najmout nějaké makáče, ale nemohl nikoho sehnat. A tak každou neděli vozil nahoru, až na kopec, nějaké lidi.

Ti si na očíslované trámy rozložili svačinu a dali se do pití. A otec se na ně díval; však i mé sestře říkával: Vždycky se dívej, jak člověk vypadá, když si dává do nosu, a zjistíš, jaký ve

skutečnosti je. Matka jen seděla na jediné židli, kterou sem otec dovezl přivázanou nahoře na hromadě trámů hned poprvé – seděla tam v bílém klobouku se širokou krempou, ovívala se vějířem a mlčela. Matka uměla mlčet, když chtěla. A přitom věděla, jak postavit dům ze starých trámů: Poskládejte to tak, jak to bylo, a je to! A pak se můj otec taky díval na ruce těch lidí, co chtěl najmout. A říkal mi: Když makáči chybí prst, tak je to opravdu makáč! Nakonec skutečně našel chlapa s lichým počtem prstů, který dokázal vypít láhev vodky a udržet se i poté na nohou, a navíc byl ochoten zůstat v Taple pod širým nebem a stavět tam ze starých trámů dům. Ano – peníze si vzal předem a zmizel, a k tomu odtáhl ještě nějakých dvacet trámů, na víc asi nestačil. Zjistili jsme to až někdy po třech letech, dřív rozhodně ne. Otáčeli jsme těžkými mokrými trámy na sluníčku jako rožni: hledali jsme čísla, která časem smazaly deště, ale možná taky slunce.

Deset krůčků od domu, přesně tam jsem vykopal hlubokou jámu, otcův hrob. Matka si přála, abych ten hrob vykopal pod stromem, a můj otec tak ležel ve stínu, jako by po smrti nebylo úplně jedno, kde člověk leží. Ale pod stromem mi při kopání překážely kořeny, tak jsem ho zemi odevzdal tam, kde to šlo snáz. Strom byl tehdy malý a já si říkal, že jednou rozprostře větve tak daleko, až se v jejich stínu ocitne i hrob. To jsem ještě nevěděl, že voda umí stromy ze země vyrvat i s kořeny, jako by ta voda byla bomba. Matka odpočítala vzdálenost od domu na deset krůčků délky chodidla – vždy pata ke špičce a zase pata ke špičce. Deset krůčků, taková to byla vzdálenost. Možná vlastně devět, protože matka měla chodidla velmi malá. A ruce měla taky malé, byla to taková maličká, skoro miniaturní žena. Však o ní taky tchyně řekla, sotva ji poprvé uviděla: Jak těmahle

ručičkama může chovat děti? A ona taky ani mě ani sestru nechovala, oba nás vždycky všude vláčela babička.

Dodnes nechápu, jak má matka mohla přes celé město Gagra odnést těžkou sportovní brašnu s nápisem Adidas, těma maličkýma ručkama, které nedokázaly unést ani dítě…

Deště v Čačubetském okrese kraje Gori propukly na podzim téhož roku a vydržely bez přestání tři týdny. Vrchol kopce se rozplizl a sjel ke straně, takže cesta už se o nebe neopírá. Nejsou tu ani stromy, ani dům z trámů, přivezených z otcova někdejšího rodiště, a není tu ani vesnice Tapla. Odkud teď odpočítat těch deset krůčků?

Do Čačubetského okresu se musí jet přes Igojeti. Z Tbilisi směrem na Stalinovo rodné město Gori, kde dodnes stojí jeho socha a muzeum. Bronzová postava vůdce všech národů v příliš dlouhém plášti, který jako by ani nebyl jeho. Stalin byl vlastně malý, ale kdo to věděl? Na všech portrétech ho zobrazovali obrovitého a fotografií tenkrát bylo málo. A věčně na nich mizeli lidé. Otec říkal, že když někoho popravili, z fotografií stoupal dým.

Už tady v Kanadě jsem si koupil od postarší Ukrajinky *Velkou sovětskou encyklopedii* o jedenapadesáti dílech, kterou začal vydávat Stalin a po jeho smrti ji dokončil Chruščov. Je tam plno stránek se stejnými čísly. Když se připravovalo heslo, věnované nějakému člověku, všechno kontrolovali, pak to schvalovali a odesílali do sazby. Tlustá kniha v tmavomodré vazbě vyšla z nakladatelství ven a dostávala se k abonentům. Jenže pak najednou zatčení, najednou poprava! Nepřítel lidu! V takovém případě bylo třeba stránku nahradit. Tak heslo i portrét vyhodili, napsali jinou stránku a na tu umístili jiný portrét. Všechno zkontrolovali, schválili a poslali do

sazby. Abonent dostal novou stránku a k tomu nařízení starou vytrhnout a místo ní vlepit tu novou.

To tehdy z fotografií stoupal dým. A kdyby u vás doma někdo našel starou stránku, taky se proměníte v dým!

Postarší Ukrajinka mi položila plno otázek. Chtěla vědět, do čích rukou se manželův poklad dostane. Ukázalo se, že její muž si v encyklopedii s nahrazenými stránkami s lupou v ruce neustále četl, až do svých posledních dnů. Copak nechápal, že jsou tam jen samé lži? Byly to jediné knihy, které si s sebou do Kanady přivezl. A Ukrajinka se mě ptala: „Když jste ten novinář, tak mi prosím vás vysvětlete, jak je možné, aby stránka začínala v polovině slova a končila taky v polovině slova, a přesto to byl najednou úplně jiný text? Jak se jim to podařilo, všechno vyměnit tak, aby tam nezůstalo ani stopy?"

Ne, to vy mně vysvětlete: Jak taky nezničit stránku se zlikvidovaným nepřítelem lidu, když je v ní obsažena vaše vlastní smrt?

Než se přijede do Igojeti, je třeba přibrzdit u pobořeného kostelíka. Tam brzdí dokonce i ti, kteří jinak občas nezastaví ani na červenou. Říká se, že to místo je posvátné a že se tu má pro štěstí odhodit mince. A všichni tu zpomalují nebo zastavují a štědrou rukou rozhazují drobné. A odevšud hned vybíhají kluci a ty drobné chytají málem ještě za letu. Můj otec vždy sedával vpředu, matka se sestrou vzadu, a jakmile se kostelík někde daleko na obzoru vynořil, už na mě křičel: Brzdi! Jako bych se to stejně nechystal udělat, jako bychom po téhle silničce nejezdili každou neděli, když jsme cestovali do Taply stavět dům. Od dob, kdy jezdil s náklaďákem po obleženém Leningradě, otec řízení nenáviděl. Motor mu přece chcípal na každém mostě. „Počítals někdy, kolik je v Leningradě mostů?"

Vyskočil na tom leningradském mostě z auta do mrazu, zvedal kapotu a něčím tam kroutil, asi jako kobyle ocasem. Efekt byl stejný, jako když kroutíte kobyle ocasem. Jeho ruský kamarád Vasja mu přenechal svoje šoférské místo v náklaďáku a zachránil mu tak život. Otci tehdy tekla z hrdla i nosu krev, anémie byla pro něj horší než kulka. A tak vyrazil s náklaďákem plným lidí na jezero a modlil se, aby motor zase nezhasl a aby led vydržel, kdežto Vasja zůstal v obleženém Leningradě. „A zemřel?" ptal jsem se vždy otce. „Tehdy ne," odpovídal můj otec, „až pak."

Otec vyhrabával ze všech kapes drobné a házel je ven. Tolik toužil po štěstí! Matka ho hned začala drobnou pěstičkou mlátit do zad: Kdybys to tak radši dal dětem než vyhazovat peníze do větru! Hádat se vždy začínali už cestou. Pak se matka v bílém klobouku se širokou krempou usazovala na jedinou židli, ovívala se vějířem a ukazovala nám, co jak udělat. Jako by celý život nedělala nic jiného, než stavěla domy! Prostě to složte tak, jak to bylo, a je to! My s otcem jsme přes trámy přeskakovali, jako by to byly stránky knihy, a vytahovali je z hromady ven – ve snaze najít čísla. Moje sestra kolem trhala květiny, vlčí máky. Odcházela od nás pořád dál a dál. Matka se jí smála: „Ty přece do Tbilisi nedovezeš, a ve váze stejně nepřežijou!" Vlčí máky odhazovaly okvětní plátky, bez kořenů žít odmítaly. Jednou sestra odešla tak daleko, že se ztratila v lese a my ji pak do noci hledali.

Matka otci s oblibou hrála na nervy, hrála tak dlouho, dokud nevybuchl. Na veřejnosti se nikdy nehádali, jenže já a sestra jsme pro ně nebyli veřejnost. Matka seděla na židli skoro bez pohybu, vůbec nezvyšovala hlas a otec jen pobíhal v kruhu, jako by se k ní bál přiblížit, a řval ze všech sil, až se hory třásly. Vyjadřoval se nabubřele, jako v divadle, protože

když se takhle pod širým nebem vztekal, obyčejně mu na jazyk naskakovala právě takováto slova: „Ó ženštino, ty bažíš po mé smrti! Ty jsi zmije, a ne žena!“ A matka do otce zavrtávala další slůvka, a ještě a ještě, to vše ve stále stejné póze. Když jí pak nakonec docházela fantazie a už z hlavy žádné další slůvko vydolovat nedokázala, tak říkala jen „drnk-drnk“: „Co řveš, drnk-drnk?!“ A to drnk-drnk ho definitivně připravovalo o rozum a začínal hnusně klít – a na to matka čekala! To vždy popadla druhý dech: „Ty a mingrelský kníže, ze vznešeného rodu! Vedle vás bych se ani nevyčůrala! Princátka svinčátka! Však já to viděla, jaký vy jste byli knížata! Všichni spali v jedný posteli! A jaká to ještě ke všemu byla postel! Škarpa v poli! Celá rodina tam spala pohromadě a do toho dělali děti!“ Když má matka dospěla až k jeho knížecímu rodu, k otcově rodině a její bídě, ruce mu bezmocně klesly. Hlava mu padla až na hruď a on to vzdával. Jako by mu drobnou ručkou stiskla srdce a z toho kanula ušlechtilá krev. Pravdou je, že krev z nosu mu tekla často, byla to taková připomínka anémie v obleženém Leningradě. Takhle matka vítězila v naprosto každém souboji a vždy měla poslední slovo. Drnk-drnk.

Když mí rodiče takhle rámusili doma a někdo zaklepal na dveře, matka se hned rozezpívala: „Ó ženštino, ty bažíš po mé smrti!“ A šla otevřít. Její árie nikoho nezaskočily: všichni věděli, že moje matka je herečka, která však na divadle nehraje, protože jí to manžel zakazuje. A to kdysi hrála dokonce i ve filmu! Kdo by si nepamatoval na záběry, kdy hlavní hrdina sedí na útesu a dívá se na moře, a najednou na mořský břeh vychází drobná, téměř miniaturní žena, svléká se (my sledujeme šaty, padající na pobřežní oblázky) a vrhá se do vody. Nahou nám ji neukážou, k vidění jsou jen malé nohy do půlky lýtek

a šatstvo včetně podprsenky na kamenitém břehu. Hlavní hrdina je silně rozrušen, vstává, odchází a po celý film se pak zabývá svými záležitostmi, ale copak na tu podprsenku se dá zapomenout? Nevzpomínám si na jediného kamaráda, který by se mě, spalovaný netrpělivou zvědavostí, nezeptal: Tak to je teda tvoje matka, co se svlíká na pobřeží? No to je síla!

Proč jí muž zakazuje být herečkou, je jasná věc! Co kdyby ve filmu zase bylo zapotřebí, aby se svlékla?! A pak – když se můj otec stal nomenklaturním kádrem, tak bylo o všem rovnou rozhodnuto: Žena velkého zvířete přece nemůže hrát ve filmu!

Matka svou filmovou hereckou slávu nosila stejně lehce jako bílý klobouk se širokou krempou: Jsem krásná, říkala celým svým vzezřením, to se prostě nedá nic dělat! Její krása se však přitom nedala rozložit na jednotlivé činitele: oči, ňadra, nožky či odvážné výstřihy. Naopak – jako bychom viděli jen vrcholek ledovce, zatímco jeho zbývajících devět desetin je pod vodou. Kouřila, přestože tenkrát se ženy s cigaretou spíš schovávaly na toaletách. Neustále si šila či přešívala nějaké šaty a vždy chodila na podpatcích. O její oblečení ale rozhodně nešlo. Vzpomínám si, jak jsem si jednou zaujatě hrál v písku na pláži, bezděky jsem si broukal nějaký popěvek, a pak jsem najednou zvedl hlavu a polekal se. Na břehu bylo naprosté ticho, všichni muži byli na nohou a zírali stejným směrem. Týmž směrem se dívaly i ženy a děti. Tak jsem vyskočil a zadíval se tam, kam se dívali všichni. Ano, byla to moje matka! Stála po kotníky ve vodě a bála se jít dál – však taky neuměla plavat. Na sobě měla černé jednodílné plavky, uzavřené vpředu i vzadu téměř až ke krku. Byly celistvé jako pancíř. Nikde ani podprsenka, pohozená na břehu, ani kyprá ňadra odhalená málem až k bradavkám. Její nahotu jakožto předmět touhy si bylo třeba – stejně

jako v tom starém filmu – představit. Proč se ale na ni všichni muži na pláži, všechny ženy, a dokonce i děti chtěli dívat? Že by si ji všichni ti lidé představovali nahou?

V čem spočívá tahle ženská krása, to doposud nechápu. Jak vysvětlit nevysvětlitelnou přitažlivost, sexualitu? Proč se už ve škole, či dokonce ve školce všichni zamilováváme do stejné holčičky? Často se stane, že není nejhezčí ve třídě, že není ani nejchytřejší, ba že je dokonce pitomá. Ale my ji milujeme! Proč?

V osmapadesáti letech si moje matka do postele přivedla dvacetiletého chlapce. Dokázala to udělat tak, že jeho rodiče jí leželi u nohou a zapřísahali ji, aby se nad jejich synem slitovala a vzdala se ho. Můj otec už v té době nežil. Poslední rok našeho života v Gruzii byla matka nucena projít na svých nožkách s miniaturními kotníčky skutečným peklem. Co na tom, že se jí zachtělo položit svou ztrápenou šedivějící hlavinku na čísi mladou hruď? Já ji rozhodně neodsuzuju. Jenom nechápu, proč to všechno? Proč se z lásky k ní dvacetiletý mladíček chtěl oběsit? Když bylo kolem tolik opravdu krásných a mladých…

Mému otci se nikdy nikdo neopovážil připomenout matčinu hereckou kariéru. Jenže v televizi často pouštěli ten starý film, jehož hlavní hrdina sedí před odchodem do práce na útesu a dívá se na pobřeží. Filmy nám v televizi pouštěli vždycky stejné. Byly černobílé, o pracujících, nebo o válce. Podle stejného klíče se ostatně vybíralo i ze zahraniční tvorby – aby v těch filmech pracující pracovali, nebo bojovali s nepřítelem. Vzpomínám si na němé a podivuhodně krásné krátké filmy, kde hrdinové beze slov tančili či jeden druhého milovali. Ty zakázali. Filmy „o ničem“ jsme vídali jen zřídka. Bylo to jako s opravenými stránkami *Velké sovětské encyklopedie* – tam taky kdosi rozhodoval, která hesla se vyhodí a která tam zůstanou.

Neznámo proč jsme se směli dívat na Felliniho. Ale proč? Že by byl komunista? Nebo snad proto, že se tam mezi tancováním, milováním a dalšími podobnými záležitostmi taky občas pracovalo?

Často si říkám, co by se asi stalo, kdybychom si bývali sami mohli vybrat, na co se dívat chceme a na co ne. Jaká hesla v encyklopedii ponechat a jaká vyhodit. Felliniho bych měl určitě rád taky. Ale díval bych se na film, ve kterém mladý muž, před jehož očima se na pobřeží svléká úchvatně krásná žena, prostě vstane a jde do práce? Pořád ten samý film? Jako ten manžel postarší Ukrajinky, který si dál četl v knihách s vyměněnými stránkami, jako by nevěděl, že jsou tam samé lži?

Herecká kariéra mé matky ve skutečnosti začala už před filmem, ale to věděl jen málokdo. Na filmy jsme se doma vůbec dívali dost málo, raději jsme chodili do kina. Jen jednou týdně se pozdě večer vysílal nějaký hodně poškrábaný černobílý film. V té době se barevné televizory teprve začaly na trhu objevovat. My jsme si první barevnou televizi koupili, když jsem chodil tuším do základní školy. Dnes už by se jí „barevná" říkat nedalo. Jedna známá z Gagry u Černého moře, kam jsme jezdili každé léto, dokud jsme nezačali stavět dům v Taple, nám tehdy poslala telegram: Blahopreji koupi televize. Předložky se v telegramech vynechávaly, protože se platilo podle počtu slov.

V kinech dávali tehdy filmy, které jsme taky viděli mnohokrát. Někdo se ale na ně pozorně podíval už před námi, vystříhal všechno, co se dalo, a pak je teprve povolil. Občas se i k nám dostaly zahraniční filmy, asi jako se za leningradské blokády dostávaly přes jezerní led náklaďáky s lidmi. Byly to nelegální kopie, které se k nám pašovaly neoficiálními kanály

a které nemohl shlédnout každý. Na konci se místo titulků vždy objevila záda diváků, která podloudně natáčejícímu zakryla výhled. Mně bylo tenkrát dvacet či dvaadvacet, už jsem pracoval v novinách a dokázal jsem na tohle sehnat lístky. Jednou jsem s sebou vzal i sestru – ta tehdy žila výhradně ve svých snech, jako ve filmu, a na zem sestupovala jen v krátkých přestávkách, kdy promítač měnil kotouč.

Film byl barevný a sentimentální a bylo v něm hodně lásky. Má sestra plakala skoro od samého počátku. Obraz byl širší než naše plátno, takže herci se tu a tam ocitali takříkajíc v offsajdu. V jednom okamžiku se hrdina loučil s hrdinkou navždy, ve strašném lijáku. Dlouze se líbali a sál mlčel a vzdychal. A najednou do deště vyklouzlo její ňadro, obnažené, bílé a s růžovou bradavkou – přes celé plátno. „Jééé!" vykřikl jsem a společně se mnou celý sál. Obtočil jsem se k sestře; ta si tvář zakryla rukama, protože se styděla. „V tu chvíli jsem měla pocit, jako když mi někdo vrazí facku," přiznala se mi po letech. Bylo jí tehdy stejně jako mně, jsme dvojčata.

V té době už jsem měl s nahými ženami zkušenosti. Sice ne tak časté, jak bych si býval přál, ale přesto. Někdy to byly ženy, které mi přenechával otec. To ale vylíčím později, rozhodně nehodlám nic tajit. Jenže uvidět nahou ženu v plném kinosále – to je něco docela jiného. Já sám jsem se sestře stále ještě nepřiznal, že jsem se tenkrát v kině taky styděl. Moje sestra se ostatně ve dvaceti stačila vdát a krátce nato rozvést.

Chodili jsme taky do cirkusu. Cirkus byl pro mě nejvýraznějším zážitkem celého dětství! Můj otec tvrdíval, že v konec války definitivně uvěřil až v okamžiku, kdy se dostal do cirkusu. Řekl bych, že v počtech otec moc dobrý nebyl, protože když poprvé přišel do tbiliského cirkusu a seznámil se tam

s matkou, psal se už rok 1952. Že by býval dál bojoval s nepřítelem i po pádu Berlína? Tak jak se potom divit tomu, že čísla, která napsal na trámy našeho příštího horského domu, nešla popořádku?

Otec říkal, že život po válce byl přesně takový, jak ho předváděly černobílé filmy. Prostě socialistický realismus. Šest dní v týdnu se pracovalo a v neděli se pořádal komunistický subotnik. „Vzpomínáš si na Lenina na obrazu Subotnik, jak tam nese ten trám? Já bych ho chtěl vidět u nás v Taple, jestli by aspoň jeden ten trám zvedl!“ Na subotnicích se pořád něco stavělo nebo rozebíralo. Ženy i muži nosili šedočerné šatstvo a všichni měli tváře bledé z podvýživy. Tomu říkám černobílý film! Ulice šedivé, domy tmavé a stěny ve všech bytech zčernalé – z vlhka, protože se v nich léta netopilo, a taky proto, že ti lidé kouřili bídnou machorku a do vzduchu vyfukovali šedý dým. Dokonce i koně v ulicích byli šedočerní, a auta taky.

Jenže jak tak lidé pospolu pracovali, nakonec jim bylo veselo. Tancovali a milovali. Chtěl bych vysvětlit, jak jsme přece jen dokázali být šťastní, i když jsme žili v šedivém Sovětském svazu. Byli jsme všichni stejní, jeden jako druhý. Všechny nás připravili o minulost a přítomnost se snažili překrýt snem o budoucnosti. Rovni jsme si byli v tom, že někdo rozhodoval za nás a místo nás, zda nás do knihy vlepí, nebo z ní naopak vytrhne. Existovala absolutní jistota v tom, že na nás osobně naše budoucnost nezáleží – i když je naše.

V tom příběhu, v tom filmu, ve kterém jsme žili, vládla jednota času (budoucího) a jednota místa. Všichni jsme věděli, že umřeme tam, kde žijeme. Má vlast je Sovětský svaz! Bylo to jako ve vězeňské cele: ať po ní chodíte, nebo v ní ležíte, stejně sedíte! Tento pocit jednoty a rovnosti před vlastní

budoucností spojuje – pocit rovnoměrně rozprostřené beznaděje a bezvýchodnosti. A radost ze života může dosáhnout nepopsatelných výšin. Jako před smrtí, jako naposledy, jako loučení navždy, jako nahé ňadro přes celé plátno, jedno pro všechny.

To je to nejdůležitější, co mi chybí v Kanadě, kde je k mání všechno. Chybí mi pocit pospolitosti mezi lidmi, ať už by byl dán čímkoli. Chybí mi všeobecná bezuzdná radost ze života. Potřeboval bych socialistický realismus.

Otec vešel do kruhové budovy cirkusu v samém středu Tbilisi, na návrší Vere – a jako by vstoupil do barevného filmu. Všechno tu bylo pestré, barevné! Ejzenštejn vybarvoval prapor ve filmu *Křižník Potěmkin* ručně. Tam byl ale rudý jen ten prapor. V cirkuse bylo barevné všechno – pestré kostýmy akrobatů, klaunův nos i červené prdelky opic. Poprvé viděl, jak obrovský je slon. V aréně práskal bičem krotitel, jako by střílel slepými patronami. Lev se bál a podřizoval se mu a diváci ani nedýchali. Potom krotitel otevřel lví tlamu, strčil do ní svou kučeravou hlavu a zase ji vytáhl ven.

Kéž by se dalo žít jako v cirkusu!

A najednou se až nahoře, téměř pod samou kopulí, neznámo odkud vynořila žena nevýslovné krásy. Visela ve vzduchu na neviditelných lanech a svíjela se jako zmije. Přikládala si chodidla ke tváři, prostrkovala hlavu mezi nohama, pak zase visela jen na jedné ruce a švihala celým svým elegantním tělem. Létala v šedavých šatech nad hlavami lidí a nad tabákovým dýmem jako zázračný pták s duhovým opeřením. Snad si otec vzpomněl zrovna na cirkus, když matce říkal: „Ty nejsi člověk, ty jsi zmije!“

To hlavní nás ale teprve čekalo. Zavířily bubny. Žena se posadila na židli přímo uprostřed arény a začala se ovívat vějířem, jako by byla unavená. Nikdo nevěděl, co přijde dál. Až se ozvalo: „Ticho, soudruzi! Mzija teď bude mluvit!!“

A ona promluvila, aniž otevřela ústa.

Byla překvapivější a podivuhodnější než vše, co se kdy dalo v cirkuse vidět – než slon, než lvi s opicemi, než akrobati a krasojezdci i než polykači mečů – tahle drobná žena, která mluvila se zavřenými ústy.

Moje matka. Mzija.

„Publikum bylo ohromené, ale mě úplně dostala!“ řekl mi otec, když zestárl. Stáří je, když vzpomínáte, jak jste byli kdysi šťastní, a pláčete.

A pak do arény přinesli obrovitou bednu, pak další, menší, a ještě další a ještě menší atakdále, až z toho byla pyramida. Bedny byly stále menší a menší, až se na vrchol vešla jen jedna židle. Na té seděla Mzija, ovívala se vějířem a čekala. Oznámili, že pokud se někdo chce přesvědčit, že Mzija opravdu mluví břichem, může vylézt nahoru a přesvědčit se na vlastní oči.

Vidět Mziju „na vlastní oči“ by si jistě přál každý, ale nikomu se nechtělo škrábat nahoru, málem až do cirkusové kopule.

Ano, jen můj otec vyběhl po pyramidě nahoru a byl ztracen:

„Kdy se uvidíme?“ zeptal se na kymácivých bednách.

„Nikdy!“ odpověděla Mzija, aniž otevřela ústa.

Pak bylo třeba sestoupit dolů, ale to už nedokázal. Vůbec nechápal, jak se ocitl tak vysoko, skoro až v kopuli cirkusu. A tak stál a stál, i když tuš zahráli již potřetí. A tak matka uchopila židli, svou malou ručkou, která nedokázala ani udržet kojence, ji zvedla nad hlavu a druhou ručkou otevřela víko. Můj

otec uviděl uvnitř žebřík, vedoucí až dolů do základů pyramidy, a slezl po něm.

Své břichomluvecké schopnosti nám později matka skoro nikdy nepředváděla. Snad dvakrát či třikrát a bylo to kouzelně komické. Ten hlas byl hluboký, skoro mužský. Jako by nepřicházel z jejího nitra, ale zvenčí. Ústa neměla pevně semknutá, spíš mírně pootevřená, avšak rty se nehýbaly. Ten hlas mě někdy budil uprostřed noci, když jsme ještě všichni spali v jednom pokoji – já se sestrou s nohama u hlavy toho druhého v dětské postýlce, kdežto rodiče na posteli hned vedle nás. Měl jsem tehdy pocit, že se na to úzké lůžko, přilepené až k postýlce, nemohou vejít, a tak se pořád vrtí a hledají co nejpohodlnější polohu. Ten hlas je zřejmě jedna z nejranějších vzpomínek mého dětství. Přišlo to vždycky v noci – že by se v té době nikdo sexu nevěnoval přes den? – a vždy nečekaně, uprostřed spánku. Vzpomínám si na otcovu nespokojenost, ba rozhořčení – „dítě musí v noci spát!“ – a taky na to, jak matka střídavě tišila jeho a mě. Já plakal. Pak mi matka skrz příčky postýlky prostrčila svou malou voňavou ručku, já ji objal oběma rukama, přitiskl jsem si ji ke tváři a zase jsem usnul. V dětství jsem matku zbožňoval a otce nenáviděl. Bral mi ji. Vždyť nebýt jeho, tak by spala se mnou, v naší postýlce, mezi mnou a sestrou.

Díky doktoru Sigmundovi za vysvětlení, nebýt jeho, mě samotného by to nikdy nenapadlo!

Ostatně Frederiku, zastihls mě někdy s matkou in flagranti? Tak promiň.

Za Igojeti, hned za pobořeným kostelem se cesta rozšiřuje a auta okamžitě zrychlí. Jako by si řidiči uvědomili, že teď, když jen tak do větru vyhodili své mince, je štěstí na jejich

straně. Projížděli jsme tudy skoro každou neděli plno let a já tu viděl poměrně dost nehod. Jen jednou jsem v televizi zahlédl ten známý úsek silnice úplně prázdný – v průběhu pětidenní války, když ruská vojska vstoupila do Gori a začala se přesunovat k Tbilisi. To jsem pak vedle kostelíka, který do země skoro vrostl, uviděl stát tank. A stromy kolem.

Poznal jsem všechno – kostel, silnici, stromy, a dokonce i tank. Právě takový sovětský tank jsem každý rok vídal na přehlídkách. A také v naší školní učebnici občanské výchovy. Najednou mě opanovaly vzpomínky a já z toho byl celý nesvůj. Ten tank, stojící ve stínu zelených stromů vedle malého kostelíka, který přinášel štěstí.

Vzpomněl jsem si na svůj dětský úlek, ba zármutek, když jsem se najednou ve školní učebnici dočetl, že sovětský tank je zranitelný. A tohle jsou jeho zranitelná místa: hlaveň děla, pozorovací a zaměřovací optika, hlaveň kulometu, boční pancíř, záď tanku a pojezdové ústrojí. I tank má svou slepou zónu – když se hlaveň děla i kulometu skloní až dolů, tank „oslepne“. A pak stačí úplně normální chlap s igelitkami, který si stoupne přímo pod hlaveň a snadno může tank vyřadit z provozu.

Panebože, jak je ten tank vlastně křehký! Byl jsem z toho nervózní: Jak nás takový tank bude chránit, až začne válka? Protože když žijeme obklopeni nepřáteli, je válka nevyhnutelná. Tehdy mě samozřejmě ani nenapadlo, že sovětský tank bude útočit na nás samotné, že bude útočit na nás, bezbranné lidi, že bude honit babky a děti. A před ním se vždy jako z dýmu vynoří chlap s prázdnou igelitkou, řadový občan.

Když nás začali připravovat na válku, chodil jsem na druhý stupeň základní školy. Učitel se jmenoval Kukuri, po zranění hlavy špatně slyšel a používal silnou kolínskou. A my jsme na

něj ze zadních lavic křičeli: „Ku-ku-ri, Ku-ku-ri, leje si kolínskou do hlavy!“ A on na nás taky křičel: „Obrana vlasti je pro sovětského občana svatou povinností!“ Kukuriho jsme měli rádi. A rádi jsme měli i jeho předmět. Cvičili jsme se v rozborce a sborce samopalu Kalašnikov na čas a taky v čištění. A ve střelbě.

Vodili náš na střelnici, kde jsme stříleli v poloze vestoje i vleže, po nehybných i pohybujících se cílech. Pohyblivé cíle byly figuríny, vycpané vatou, které se podobaly živým lidem. Holky si stydlivě lehaly na podlahu, roztahovaly nohy a mířily. „Ty nohy dál od sebe!“ křičel Kukuri. „Tělo potřebuje oporu!“ mrkal na kluky. Kluci čekali, až na ně přijde řada, a kouřili všichni jednu jedinou cigaretu, kterou si podávali z ruky do ruky. Když se napočítalo do tří, znamenalo to „pal!“. A jak se mělo střílet? To všechno Kukuri věděl. „Mířit musíte na hlavu, abyste nepřítele zaručeně zabili. Když nezabiješ ty, tak jiný zabije tebe!“ Válka je válka.

Je třeba zabít! Vystřelit vatový nepřátelský mozek někam ke všem ďasům!

Vyzvánění školního zvonku, dlouhé jako siréna, přišlo vždy velmi nečekaně. „Po dlouhém nepřerušovaném zvonění žáci rychle opouštějí své třídy, před školou se řadí a pochodují do nejbližšího krytu.“ V případě naší školy byl nejbližší letecký kryt ve vedlejší ulici, ve sklepě obytného domu. Tam nám rozdali plynové masky. V těch jsme si tam museli odsedět předepsaný čas. Smáli jsme se a skla v maskách se nám vždy opotila. Jednou vedle mě seděla holka z paralelní třídy, masku si stáhla a zeptala se mě: Máš taky tak mokrej obličej? Políbil jsem ji mokrými rty. „Až řeknu tři, tak otevři pusu,“ řekla mi. Byla to bezuzdná radost ze života…

Jméno té dívenky si nepamatuju. Řekl bych, že jsme se už nikdy nesetkali. Proč má paměť uchovala všech šest zranitelných bodů sovětského tanku, a ne jméno holky, která mi darovala první polibek? Nebo jméno Kukuriho a vůni jeho kolínské? Vysloužilec Kukuri vypadal jako hrdina, kdežto chlápek s igelitkou ne. Proč jsem tehdy nechápal, že když na začátku divadelní hry visí na zdi puška, tak musí ke konci představení vystřelit? Nebo že – jak říkal otec – jednou v životě vystřelí dokonce i nenabitá puška…

Můj Sovětský svaz.

Postarší Ukrajinka, od níž jsem odkoupil největší poklad jejího muže, *Velkou sovětskou encyklopedii*, se mě zeptala:

„To jste se pak už nikdy nezajel podívat domů?"

„Ne."

„Říká se, že Gruzie je krásná. A lidi jsou tam hodný."

Jistě, neznám pohostinnější lidi, než jsou Gruzínci.

„A co nostalgie, nezmocňuje se vás?"

„Ne."

Ne! Já nenávidím a zároveň miluju, ale copak to je nostalgie? Mezi mnou a zemí, kde jsem se narodil, nestojí roky a vzdálenosti, ale smrt mého otce, jeho hlava, pochovaná jinde než tělo, pod stromem s vytrženými kořeny, ve vesnici, která už není.

A nejde o to, že by mě ten pocit znepokojoval – ten mě spíš trhá na kusy.

Za Igojeti bylo třeba sledovat levou stranu silnice, abyste neminuli odbočku na Čačubeti. Někdy jsme se v autě zapovídali, přejeli jsme to a museli se vracet. Na jaře byly stromy obsypané bílým květem. Jak silnice stoupala do hor, byla horší a horší, kdežto les byl stále krásnější. Náš žigulík prokluzoval

v blátě. Otec vystupoval z vozu ven a tlačil ho, anebo se usazoval k volantu a tlačil jsem já. „Naposledy jsem náklaďák řídil v obleženém Leningradě…“ Když jsme k domu v horách jeli sami dva s otcem a auto odmítalo službu, tak jsme si na nejbližší pasece rozložili zásoby a v klidu začali popíjet. Myslím si, že na světě není většího štěstí, než když se stanete kamarádem vlastního táty. Ve snech po té cestě jezdím doposud, pak vycházím na palouk, vidím otce a slyším ptačí zpěv. Všude kolem tu i onde rostou rudé vlčí máky.

Se svým otcem jsem se spřátelil v nějakých dvanácti třinácti letech, dřív určitě ne. Přesně v době, kdy jsem se naučil střílet. Zhruba ve stejné době přišel o své obyvatele roubený dům na břehu moře, nedaleko Gagry, kde se můj otec narodil; tam jsme z Tbilisi jezdili každý rok na dovolenou. Pak uběhlo ještě pár let, než otec dům konečně rozebral na trámy a očísloval je, pravda, ne vždy popořadě. Začali jsme normálně jezdit do zotavoven na poukaz, jako všichni ti, co neměli příbuzné na pobřeží. A dokonce i pak když jsme se pustili do rekonstrukce domu v dnes už neexistující vesnici Tapla, dál jsme každé léto jezdili k moři. Já s otcem a matka se sestrou.

Vzpomínám si, jak jsme k moři cestovali zpočátku vlakem a později, když se z otce stalo velké zvíře, jeho služebním vozem. Vzpomínám si, jak jsme se dlouho plahočili po rozbitých cestách, zastavovali v hospůdkách pod širým nebem a čekali, až nám tam připraví jídlo. Do restaurace vždy jako první vstupoval řidič, aby prozkoumal situaci. Pak se vracel a říkal: „Vypadá to celkem slušně, Davidyči, a k dalšímu podniku je to stejně hodina cesty!“ Pak jsme si vybrali stolek pod stromem. Jídelní lístek nám nikdo nepřinesl, protože ho neměli. Z kuchyně prostě vyšel kuchař ve špinavé zástěře a řekl: „Mohli